

שארית הפליטה כגורם פוליטי

הדיון בשארית הפליטה כגורם פוליטי רגיש מאוד. המחקר, העוסק בשארית הפליטה, מתמקד בשני תחומים עיקריים:

א. התקבצות שארית הפליטה וארגונה במחנות העקורים.

ב. תרומתה של שארית הפליטה למאבק על הקמת מדינת ישראל, כשתשומת הלב ממוקדת בפעילותם של יוצאי מחנות העקורים בהעפלה, בהפריסין ובמלחמת העצמאות.

הדיון שלפנינו מבקש לבדוק את ה"תפר" שבין שני תחומים אלו, לאמור, תפקידה של שארית הפליטה, המתקבצת במחנות העקורים במאבק על ארץ-ישראל, תוך דגש על המשמעות הפוליטית של הקיום חמקובץ כאגודתה חיח לשואה. נושא זה קשה למחקר משום ששארית הפליטה במחנות לא הצמיחה מנהיגות פוליטית מוסכמת וממילא לא קייסה מסגרות ארגוניות אוטונומיות שעסקו בפעילות פוליטית עצמאית. איך בידינו חומר היסטורי המאפשר הסתמכות ישירה בכל הקשור לתפקיד הפוליטי של שארית הפליטה מנקודת המבט של הפליטים. ההבהגה שגרממה במחנות העקורים ברובה על ידי שליחים נמנהלים שבאו מחוץ לשארית הפליטה. חבולטים בהם היו בציג הסוכנות, שבאו, ברובם, מארץ-ישראל. הם הקדישו מאמץ רב לארגון המחנות ובנושא זה קיים תיעוד רחב וישנם מחקרים חשובים אבל בכל הקשור לסוגיית דינונינו - הפעלת שארית הפליטה כגורם פוליטי - התיעוד מצומצם ושולי.

הטעם לכך ברור. היה חשש שמא התבטאות לא זהירה או שימוש לא נכון בעצמה הגלומה בעצם הקיום של ניצולי שואה יהודים על אדמת גרמניה, יפנו אצבע מאשימה לעבר הנהגת התנועה הציונית על שהיא עושה שימוש ציגי בצוקת היהודים שניצלו זה עתה מחכבשנים והרפבת אותם לכלי שנועד לקדם מטרות פוליטיות. על כן הדיונים בסוגייה זו התנהלו ברטזיס, ללא פרוטוקולים ומתוך נסיון להצניע את המשמעות הפוליטית המתוכבגת של הפעלת שארית הפליטה. מבאן קשיי המחקר והדיון בשאלה זו.

הדיון נסמך, על כן, על שני מקורות מוגבלים:

1. ראיונות אישיים. חלק מהטרוואייניס יושב כאן ומודע למידת ההסתייגות של החוקר ושל המרואיין מסוג זה של תיעוד, שהרי רמת הדין שניתן להפיק מראיונות שמתקיימים 40 שנה לאחר מעשה, מוגבלת היא.
2. "הפתקים הקטנים" - לא הפרוטוקולים וההצהרות המדיניות אלא מכתבים אישיים והערות אגב רשומות, שנשלחו מגרמניה על ידי השליחים הארצישראלים למשפחה או להנהגה הפוליטית בארץ ישראל. פתקים אלו מנוסחים, בדרך כלל, בשפה עניינית, ללא הפאתום המרוטם של הנאומים וההצהרות. מהם עולה עדות פשוטה

ועניינית על כמה פרשנות שהיה עניין להקנות לתן תהודה פוליטית רחבה כלפי חוץ, וכמסתבר, הן לא תינו ספונטאניות. לדוגמה - בסוף יגואר 1946 נערך משאל באיזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה, שביקש לבדוק את שאיפותיו של הפליט היהודי ביחס לעתידו. המשאל נערך על ידי אוברר"א באמצעות שאלון בכתב שחולק ליושבי המחנות ושובעד לשמש את הוועדה האנגלו-אמריקאית לענייני שארית הפליטה נארץ-ישראל. תוצאות המשאל, כפי שנמסרו לוועדה, גילו ש-96.8% מהפליטים קובעים שארץ-ישראל היא המקום האחד שבו הם מבקשים להיקלט.

והנה, מסר לי אחד היושבים כאן מכתב, שכתב בזמנו לחברתו בארץ, בו סיפר לה, לתומו, שהיה עסוק כל פליטה במילוני השאלונים. נכך הוא כותב: "תרכבנו צוות שיעצה לוועדה שכולם מדברים עליה. אנחנו צריכים להחליף כל הזמן סגנון וכתב יד שיחשבו שהשאלונים נכתבו על ידי העקורים". ואכן חברי הוועדה, כמנ בארטלי קראם וריצ'ארד קרוסמן ציינו אחר כך, עד כמה התרשמו מרצונם תחוש של אחוז מכריע ביותר להגר אך ורק לארץ-ישראל.

בדיקת הנתונים החלקיים שבידינו מלמדת שהיו לא מעטים מקרב הפליטים שהיו מוכנים להירתם למטע הפוליטי אם כי ביחס לעתידם האישי העדיפו אפשרות הגירה לאמריקה וציפו לשינוי חוק ההגירה האמריקאי שיאפשר מימוש רצון זה. אין בכך, כמובן, כדי לשנות את התמונה הנכונה בהכללה, לפיה אכן רצו רוב העקורים בארץ-ישראל. ברם, דומה שדוגמה קטנה זו מלמדת על עירנותם של השליחים במחנות למידת האפקטיביות הפוליטית של הפליטים, ולצורך להסתייע בה. כמו כן ניתן ללמוד על הזהירות והרגישות שנהגו בעסקם בכך שהרי אין להעלות על הדעת מתן פומביות לפעולות מסוג זה.

בתום מלחמת העולם השנייה נותרו בגרמניה הכבושה למעלה מ-11 מיליון עקורים. מתוך מספר זה היו היהודים פחות מ-5%. והנה, בתוך חצי שנה, התרוקנה גרמניה מאותם עקורים. למעלה מ-10 מיליון פליטים מארצות שוגות חזרו לבתיהם. תהליך הפטריציה זה, שנוהל באמצעות אוברר"א, גילה את המשמעות הפוליטית של הפליטים.

כידוע השליטה על גרמניה הכבושה חולקה לאיזורים בידי המעצמות. ברית המועצות, ששלטה בשטח נרחב, ואשר צבאה שחרר מהנות שבויים שבתם היו אלפי חיילים בריטיים ואמריקאים, התנתה את החזרתם לארצותיהם בהחזרת כל השבויים הרוסיים לשטחה, ואילו בריטניה וארצות הברית ביקשו לאפשר לכל שבוי או פליט להחליט אם ישוב לארצו. הן ידעו ששבויים רוסיים רבים לא רצו לשוב לברית המועצות משום חששם - המוצי'ק בדיעבד - שיהיה עליהם לשלם מחיר כבד על נפלט בשבי. המשא-ומתן בין המעצמות על עניין זה התרחב לעבר בעיית גורלם של האוקראינים, ההונגרים ויתר משתפי הפעולה, שהגיעו לגרמניה מרצונם, כדי לסייע למשטר הנאצי ועתה היו עקורים על אדמתם וצפויים לעוגש חמור בארצותיהם. בעייה גוספת היתה גורל הפל'נים שעמדו לצד בריטניה. בקצרה - הפליטים,

העקורים והשבויים היו בלי במשא-ומתן מדיני. ברית המועצות, מכוח שליטתה בשבויים אמריקאים ובריטים, כפתה את רצונה על מעצמות המערב. המשמעות לגושא דיוגנו היתה המסקנה שאכן גם פליטים זה נשק.

לאחר מלחמת העולם השנייה, התחלפה ההנהגה ברוב הארצות הקשורות לדיוגנו (מלבד ברית המועצות). המשטרים במזרח אירופה נעשו, בהדרגה, קומוניסטים, בבריטניה איבד צ'רצ'יל את כסאו ובארצות הברית נפטר הגנרל רוזבלט ובמקומו התמנה הארי טרומן. שינוי מהיר ודרמטי זה במפת מנהיגי העולם, התרחש בעת מתיחות כבדה ביותר ביחסים הביין-לאומיים. העולם, שטייס זה עתה מלחמה עולמית נוראה מכל אשר ידע עד כה, ניצב כאילו על פתחה של מלחמת עולם שלישית, נוראה עוד יותר, בין המזרח למערב.

ההיערכות למלחמת עולם חדשה היתה רבת משמעות בשיקולים המדיניים שלאחר מלחמת העולם השנייה. מכאן המחילה המהירה לגרמניה והפעולה המואצת למען שיקומה ומכאן הבעייתיות המיוחדת של התביעה הציונית על ארץ-ישראל. היה ברור שהשלב הנזיל שלאחר המלחמה, מאפשר קשת רחבה של אפשרויות היסטוריות. הכל היה צפוי ואפשרי - למן החשש שמלאכת ההשמדה של היטלר היספך בידי אחרים ועד התקווה שתקום מדינה יהודית. היתה, כמובן, גם אפשרות שתקום בארץ-ישראל מדינה ערבית. מכל מקום היה צורך למהר ולפעול, לאחוז את ההיסטוריה בקרביה מתוך ידיעה שמה שלא ייעשה באופן מיידי, ספק אם יוכל להיעשות אי-פעם.

להנהגה הציונית היה ברור שעל פי אמות מידה מדיניות רגילות, ההיערכות למלחמת עולם חדשה פוגעת בסיכוי הציוני, שהרי ארץ-ישראל נמצאה בשליטת הבריטים. השואה הוכיחה להם שאין ליהודים ויזיונות, אין להם גבסיס אסטרטגיים והשפעת היהודים, כפוטרים בעלי מעמד, על המימשל בארצותיהם, מוגבלת מאוד. לעומת זאת הערבים שלטו במרחב אסטרטגי רב חשיבות במזרח התיכון. ארצותיהם הגיעו עד הבטן הרכה של ברית המועצות. היה להם גפט, היו להם דרכי מעבר ומרחב לבסיסים צבאיים. השוואת נהונס אלו לעוצמה שבידי היהודים עתידה היתה, בפי שאבן הסתמן, להעניק עדיפות לעמדה הערבית וממילא להתגערות מהמחויבות, המעורפלת מאוד, של בריטניה לציונות.

בסיטואציה זו, שבה לא היה להנהגה הציונית מה להציע, אין פלא שתשומת הלב המדינית הופנתה לעבר שארית הפליטה. העולם בולד גחשף ב-1945 לתיאור אימי השואה. ב-1946 התנהלו משפטי נירנברג. יומני קולנוע, רשימות עיתונאיות ועדויות היכו בהלם את אירופה ואמריקה. תחושת האשם היתה עמוקה ומשמעותית: העולם שעמד מנגד סיע, ולא באופן עקיף, לגתעב בפשעי אנוש. בכל שהדברים נשמעים סביכים במקצת יש לומר, שההנהגה הציונית הביגה שתחושת אשם זו היא גורס אפקטיבי, ומבל מקום, באיך כלים פוליטיים אחרים בעלי משמעות, גם תחושת אשם היא נשק.

מנהיגות גחושה, הניצבת לפני משימה היסטורית קשה- הקמת מדינה - חייבת להסתייע בנכסים העומדים לרשותה לצורך ההבקעה המטובכת שלפניה. ספק אם מישור החליט על כך במודע. איך למצוא פרוטוקולים הדנים ישירות בנושא העשוי כמיטחור ציני של רגשות, אבל הפועל היוצא של המדיניות הציונית, כפי שכוננה על ידי ההנהגה הארצישראלית, היתה הפניית הזקורים אל עבר מחנות העקורים בגרמניה. הדגש היה על התרכזות יהודים, שהם שריד מוצל מככשן, במחנות חניצבים כמרכז בית-קברות ענק למיליוני אחיהם, והם עצמם עקורים שאין להם פתרון אלא בארץ-ישראל. מיקומם בלב גרמניה וכאוסטריה, במטון למחנות המוות, במחנות מגודרים, תחת הנהגה ומישור פשיטי, הפך אותם לאנדרטה חיה לאשר התרחש, ולאצבע מאשימה כלפי כל העולם ששיחף פעולה.

במהלך 1945 הגיעו למחנות עשרות שליחים ארצישראלים. הם נטלו את הגנת המחנות, ארגנו אותם ולמעשה עיקר הפעילות בעשה על ידם. שתי משימות עיקריות עמדו בפניהם:

המשימה האחת היתה ריכוז מיידי של מספר רב ככל האפשר של עקורים יהודים במחנות. משימה זו התאפשרה הודות לפרשה מיוחדת במינה: "הכריחה". "הבריחה" היתה תנועת עם מרתקת של פליטים יהודים, ספולין בעיקר, שניצלו מהשווא בדרכים שונות (בעיקר היו אלה האנשים שעלה בידם להימלט מזרחה) ולאחר המלחמה, הם שבו לפולין. באמצעות "הבריחה" הם הגיעו למחנות העקורים. בתוך שנתיים צמח מספר הפליטים היהודים בגרמניה מכ-50,000 לכרבע מיליון. האנדרטה החיה הלכה וגבהה והפכה בכך לבעיה החורגת מהתחום של הטמל אל התחום הארגוני. המעצמות הרי שאפו לשקט את גרמניה מיד, ורבע מיליון היהודים, שחיו במחנות בתוכה, הפכו לעצם בגרון המשתקם. מכאן שהשלמת המשימה הזאת היוותה הצלחה רבת חשיבות.

המשימה השנייה היתה חינוכית. אזכיר את הדברים, למרות שאין הם גנחים לחוקר - ראשית המפגש בין שארית הפליטה לבין השליחים הארצישראלים במחנות הושפע מדימוי מוטעה שהיה לשארית הפליטה ביישוב. על פי הדימוי, שהיו לו מהלבים גם בקרב ההנהגה הציונית בארץ-ישראל, חלק גדול מהניצולים היו יהודים שעברו טקציה שלילית, לאטור אנשי היודנראט, מי שהיו קאפו במחנות או מי שהשכילו להסתדר עם סביבתם ואפילו על חשבון אחיהם. ציפו שהללו יעסקו, לאחר השחרור, בשוק שחור וגמעשים פליליים. הפגישה שינתה מיד את התמונה אבל הדימוי, טבעו שיש לו הישרדות משלו. מכל מקום הכוונה הראשונה היתה לחיגור שארית הפליטה בטובן האנושי, או על פי הטרימינולוגיה שרווחה אז - "להחזיר להם צלם אנוש". כיון שהסתבר שעניין זה מופרך מיטודו, ניתן היה לעבור מיד לשלב החינוכי השני: ציונות.

ואכן, בתוך זמן קצר התגבשו אותם פליטים בודדים והפכו לגרעינים מאורגנים במערכות חברתיות-פוליטיות. צמחה בהם תודעה אידיאולוגית, לפעמים אפילו חריפה

מאוד. הנטייה חברורה היתה הקניית יתרון לרעיון הצינור ובקרב הצעירים היתה קיימת נכונות רחבה להירתם אישית לנושא ולשאת במחיר הגדוש, כשהעיקר הוא מימוש השאיפה לעלות לארץ-ישראל ומייד. המשמעות היתה עלייה בלתי-ליגאלית, באמצעות המוסד לעלייה ב'. הסיכונים בדרך היו ברורים כמו שהיה ברור שבמקרה הטוב תיתפש ספיגתם על ידי הבריטים והם יהיו נידונים לתקופה ארוכה של שהות במחנה מעצר סגור בקפריסין.

שתי המשימות הפנימיות: הריכוז במחנות ורחיבוך החברתי-פוליטי, בועדו לחזק את המשישה החיצונית - להפוך את שארית הפליטה לעוצמה פוליטית.

הכרח הפוליטי הטמון בריכוזה של שארית הפליטה בגרמניה ובאוסטריה התברר בשלב מוקדם: טרומן, שנעשה לפתע נשיא ארצות הברית, בעקבות פטירתו של רוזוולט, היה חסר ידע בכל הקשור למדיניות החוץ של המעצמות, אבל היו לו מושגים מדיניים רגישים. הוא החליט לפעול במהירות ובתכליתיות, כדי לבסס לו מעמד אישי משלו ולהחליץ מהדימוי של מי שהגיע לתפקידו באקראי. מבחנו האישי הישיר בועד לשלב מאוחר: הבהירות לנשיאות עתידות היו להתקיים בשלהי 1948, אבל בשיטת הבחירות הנהוגה בארצות הברית, נועדו לו מבחנים עקיפים קודמים: מפלגתו התמודדה על ראשות עיריית ניו יורק וערים אחרות, על מקומות בקונגרס ובסנאט וזאת לכל אורך הקדנציה של גשיאותו. שומה עליגו להזכיר זאת, (כפי שגם בוויין, שר החוץ הבריטי הרבה להזכיר זאת), משום שבדברנו על המשמעות הפוליטית של שארית הפליטה באירופה, יש מקום להזכיר את הסשקל המיוחד של הבורח היהודי באמריקה וכן את המורשת האמריקאית של החתירה לצדק ולחירות. זאת הנכונות למייע לאלו הגמצאים במצוקה.

על רקע זה החליט טרומן להיענות לרחשי הלב של היהודים בארצו ולנטייתו לחמד האמריקאיות, וכאשר החלו להגיע לארצות הברית הדי ההלט של חשיפת החיילים האמריקאים באירופה למוראות השואה ולמצב שארית הפליטה, הוא החליט לקחת חלק פעיל בסיוע לאלו שנותרו. לצורך זה נבחר ארל האריסון, דיקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטת פנסילבניה. הוא התבקש לבדוק את הנושא ולהציע דרכי פעולה.

מטעו של האריסון למחנות העקורים באירופה והדו"ח שחיבר, היו שלב ראשון בשרשרת של דינמיקה פוליטית, שבמרכזה ניצבה שארית הפליטה. דינמיקה זו גררה את טרומן ואת ממשלו למעורבות בנושא זה ובהמשך למעורבות בנושא הטאבק על הקמת מדינת ישראל. ארל האריסון, שלא הכיר את הנושא עליו הופקד קודם לכן, פנה ליוסף שוורץ וביקשו לסייע בידו.

יוסף שוורץ היה מרכז פעולות הג'וינט באירופה. הוא ליווה את האריסון בסיווריו במחנות העקורים, הפגיש אותו עם ניצולי מחנות המוות הנאציים, תידרך אותו וככל הנראה היה זה הוא שהיתווה את נוסח דו"ח הסיכום ששלח ארל האריסון לטרומן. דו"ח זה בנה תמונה מעזעת של מצב שארית הפליטה: "במצב הנוכחי,

נדמה שאנחנו עושים ביהודים בדיוק מה שעשו בהם הנאצים פרט לזאת שאין אנו משמידים אותם. הם יושבים במחנות ריכוז בפיקוח צבאי ובמקום אנשי ה-ס.ס. מפקחים עליהם חיילים אמריקאים. דבר זה צריך לעורר בגרמניה את הרושם שכאלו גם אנחנו דוגלים בתורת הנאצים או לפחות איבנו מתנגדים לה".

בין המלצות הדו"ח נאמן שיש לשלוח עוד 100,000 איש משארית הפליטה לארץ-ישראל, כדרך עיקרית לפתרון המצוקה הנוראה של מי ששרדו ואין להם לאן לחזור.

ביום בו הונח הדו"ח על שולחנו של טרומן, היה מי שהדליף את תוכנו ל"ניו יורק טיימס": ההלם שעוררה התמונה, לפיה חיילים אמריקאים מטשיכים את פעולת חיולי ה-ס.ס. אילץ את טרומן לקחת חלק פעיל בריון על גורל שארית הפליטה. בעיית 100,000 העקורים הפכה, כבר בקיץ 1945, לגושא שנוי במחלוקת, שבו בטלן חלק בריטניה, ארצות הברית וכמובן הערבים והיהודים. כדור השלג שהחל לגלגש, הלך וצבר תנופה: בתוך כך גדל המספר. המושג 100,000 עקורים בשאר כסיסמה פוליטית, אבל הבעייה הפכה לנושא שככל שפתרונו גדחה - עוצמתו גוברת.

במרחק הזמן ניתן לנתח והתמונה שעלתה ממנו היתה מוגזמת, אולם, כידוע, לדימוי יש לעיתים אפקט חזק יותר מאשר לעובדות. במקרה שלפנינו היתה בעייה מיוחדת בהתמודדות עם הדימוי של המשך ההתעללות ביהודים לאחר שחרורם. הגנרל אייזנהאואר, המפקד העליון האמריקאי באירופה, שככל הנראה נשא כבר אז עיניו לתפקיד הגשיא, היה ער לבעייה ותבע פתרון דייקאלי. הוא עצמו בטל חלק בשיפור מצבם של היהודים וגילה אהדה כלפי אירגוני הסיוע היהודים. הוא ניאות להפגש עם המנהיגות הציונית ובכך הקל על חיבור הקשר בין המרכוזות שארית הפליטה במחנות לבין התגבשות הגנה ציונית בתוכה.

המשמעות הפוליטית של דו"ח האריסון והתוצאות המיידיות שהיו לו, עודדו את ההתנהגות הציונית בארץ-ישראל. המגמה היתה להכות בברזל בעודו מלווה שהרי הכל נמצא בשלבים מהירים של שינוי: הגנרל אייזנהאואר אמר היה לסיים את הפקידו ולשוב למולדתו. הגרמנים החלו לקבל, בהדרגה, סמכויות שלטוניות בגרמניה והנקודה שהטרידה עוד יותר היתה שמצדדים שונים הועלו הצעות לשיקום שארית הפליטה מחוץ לארץ-ישראל. בין ההצעות היה רעיון להעניק לשארית הפליטה מעין אוטונומיה קטנה על ארצות אירופה השונות, כולל בריטניה, והגירת חלק ניכר משארית הפליטה לאמריקה. לצורך זה החל דיון פנימי בארצות הברית, במטרה להביא לתיקון חוק ההגירה, כדי לאפשר קליטה מאסיבית של גירולים. גם לפולין, שנדרש לקלוט את רבבות היהודים הפולנים שנמלטו בעת המלחמה לתוככי ברית המועצות, היתה תכנית לשיקום היהודים.

התכניות הללו הועלו בקביל להכרעת בריטניה להסתלק סופית ממחויבותה לרעיון הציוני. שר החוץ הבריטי, ברוין, שהיה האיש הדומיננטי בסוגיה זו,

ביקש לפעול במקביל, לגטרל את בעיית שארית הפליטה באמצעות פעולות שיקום. באירופה ובארצות הברית ולשנות, בהדרגה, את מעמד המיוחד של היהודים בארץ-ישראל. אל מול תוכניות אלו היה על ההנהגה הציונית לפעול במהירות ובבחישות. בחורף 1945, עוד לפני תום המלחמה, יצא דוד בן גוריון, יושב ראש הנהלת הסוכנות, לאירופה, מתוך כוונה להתמקד בעלייה גדולה לארץ. תחילה דיבר על 800,000 עולים. אחר כך, בעקבות ההיכרות הבלתי אמצעית עם הבעייתיות של הנושא, צומצם המספר ל-200,000 ולבסוף התמקד בן גוריון במספר שהפך לסיסמה - 100,000 עולים שיצאו מייד. בן גוריון, בעל חושים פוליטיים עירביים, היתווה מדיניות עלייה שבמרכזה עולים מהארצות שנפגעו פחות מהשואה כמו בולגריה וחלק מרוטניה. הכוונה הייתה שהם יעלו לארץ ויחזקו באופן מידי את היישוב ואילו את מחנות העקורים בגרמניה ואוסטריה ישמרו בינתיים ויחזקו. בן גוריון נפגש עם הגנרל אייזנהאואר וסייר במחנות העקורים. הוא כיגם את השליחים הארצישראלים במחנות וישב עם ההנהגה המתגבשת של הפליטים. הדגש שלו היה על חיבוק, אימון ובאי ויצירת מנהיגות חדשה מקרב הצעירים הציונים.

ב-13.11.1945 נשא בורין את גאומו הנודע, שבו טען כי היהודים אינם עם אלא עדה דתית וכי רובם הגדול אינו מתכוון כלל להשתקם בארץ-ישראל. הם מבקשים להשאר באירופה או להגר לאמריקה והתסיסה הקיימת בקרבם אינה אלא טערה חיצונית, פרי הסתה ציונית. בן גוריון, נסער וזועם, הגיע למסקנה ששוב אין טעם במשא-ומתן. הוא הבין שזה הזמן להפעיל את העוצמה המדינית הגלומה בעצם קיומה של שארית הפליטה במצבה חסר המוצא. הוא העלה כמה דעיונות דרמטיים, שזועדו לזעזע את דעת הקהל. ביז השאר הציע מסע רגלי של המובי פליטים יהודים לעבר היס וכך את ההצעה שנודעה בשם "עלייה ג'" - מסע ימי חמוש של כמה מאות מיושבי המחנות בגרמניה. ההבדל בינה לבין עלייה ב' היה הווייתור על הגיסיון להבקיע לחופי הארץ בחשאי ולחדור אליה. הדבר החשוב היה האקט ההפגנתי: מסע לעבר חופי ארץ-ישראל כהתרסה, קבל עולם כולו, ונכונות לכבוש מאחז כלשהו עם נשק ביד, כדי לזעזע את דעת הקהל.

תוכנית זו לא יצאה לפועל. היא הייתה קיצונית ונועזת מדי, ובינתיים חלו כמה שינויים שחיזקו את שארית הפליטה וביטלו את הצורך בדרמטיזציה יתרה. באביב 1946 פרצו פרעות בקיליצי'ה בפולין, בהם נרצחו עשרות יהודים. עתה ניתנה תגובה רבה לפעולות "הבריחה". תהליך זה חפף בזמן את פרסום דו"ח הוועדה האנגלו-אמריקאית, שאימץ את הרעיון להעלות מייד 100,000 עקורים לארץ-ישראל. בתגלע קרע בין ארצות הברית לבריטניה בסוגייה זו וניכר שבנויין מאבד מכוחו במפלגתו ובממשלתו שלו. ההעפלה באמצעות "המוסד לעלייה ב'" צברה במהלך 1946, תנופה רבה והפליטים במתגות נעשו לגורם מאורגן ונחוש. ההוכחה הכוללת לכך הייתה פעולתם המתואמת, שהביאה לסילוקו של מנהל אוניבר"א, הגנרל מורגאן, שניסה לבלום את "הבריחה". פעולה מתואמת אחרת סיכלה תוכנית בריטית להעביר לשיקום גבריטניה יתומים יהודים מתוך המחנות.

בשלהי 1946 היתה שארית הפליטה במחנות אירופה לגורם רב עוצמה ואולם פתרון בעיית ארץ ישראל היה עדיין רחוק. היה מימד פרדוקסאלי כלשהו בכך שדווקא העוצמה הירודה בעייה. הכשרון הארגוני ודרך ההתגבשות הקבוצתית במחנות העניקו יתרון לעיריית מקרב שארית הפליטה, יוצאי תנועות הנוער הציוניות. הם הפכו את ארגוניהם לכליט דומיננטיים ובכך היו למעצבי הנורמות הערכיות והחינוכיות. התוצאה ניכרה בהעפלה לארץ-ישראל. דעת הקהל המערבית ניצבה משהיא לגוכ נכונותם של אלו, שנחלצו זה עתה מאימה שנמשכה לאורך שנות המלחמה, להסתכן בהפלגה על ספינות רעועות לארץ הנשלטת על ידי בריטניה, הדרוה אורט, רודפת אותם, וסוגרת עליהם במחנות מעצר בקפריסין. אלא שההעפלה רוקגה את המחנות מהאקטיבה הצעירה, ממעצבי הערכים הציוניים ומנותני הרוגמח האישיה.

במהלך 1946 יצאו מן המחנות למעלה מ-10,000 צעירים, במגמה להעפיל באמצעות המוסד לעלייה ג' לארץ-ישראל. היה חשש שבקצב זה יותרו המחנות ללא אותה אקטיבה תוססת ומגחה.

על רקע זה הסתמנה טגמה להעתיק את מרכז הכובד של ההעפלה מהמחנות בגרמניה ובאוסטריה, לעבר היהודים בגרמניה ובבולגריה. ואכן, המאמץ העיקרי ב-1947 הופנה לארצות אלו בעוד שלמחנות העקורים הוקצה מאמץ חינוכי ושיקומי וכן תשומת לב בעלת משמעות צבאית, לאמור הכנה קאדריים מגוייטים, שאמורים היו לעבור אימון צבאי ראשוני במחנות.

למן כיבוש גרמניה ב-1945, היתה שארית הפליטה לנושא קבוע בסדר היום של הדיון המדיני על עתיד ארץ-ישראל. נושא זה הפך בהדרגה לדומיננטי יותר ויותר. בכל נקודת צומת של המאבק על ארץ-ישראל, למן נאוט בוויין בנובמבר 1945, זרך החלטות הוועדה האנגלו-אמריקאית ב-1946, נאוט גרומיקו באו"ם ב-1947 ועד החלטת עצרת האו"ם ב-1947. 29.11.1947, שאישרה הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, היו הפליטים היהודים הממוכזים במחנות עקורים בגרמניה קטליזטור הדוחף לפתרון.

עוצמתה הפוליטית של שארית הפליטה לא נוצרה מכוח עצמה. אכן איש לא תיכנן מלכתחילה להפוך את מצוקת היהודים לגשק פוליטי. התהליך שהפך את העקורים לגורם פוליטי, התגבש כתוצאה משילוב של מספר גורמים שפעלו במקביל ובמרכזם מצב חוסר המוצא של שארית הפליטה, עצם חיהים במחנות בלבה של גרמניה, תחוקת האשם שעמי אירופה וארצות הברית ניקשו לנער מעל עצמם ושאיתם להיפטר בהקדם מאנדרטה חיה זו של יהודים גבית חקברות הענק של עמם, תהליך שיקומה המואץ של גרמניה, תבונת חהנהגה הציונית שידעה להפעיל באופן זהיר ומחושב את הגחגת המחנות, את המוסד לעלייה ב' ואת דעת הקהל ומעל הכל - העקורים היהודים עצמם שהיו גבונים, לאחר כל מה שעבר עליהם, להיות גורם אקטיבי במאבק הציוני.

* * *

יום עיון

מוקדש לזכרו של
מנחם אורן ז"ל

24.2.1986

מחנות הגירוש בקפריסין

יוסי אסף
יצחק ארצי
נחום בוגנר
זאב צחור
חנוך רינות
לאה שנער
דוד פור
יצחק טוכמן
מוני אלון
זאב איבינסקי
יוסף טבנקין
שרה שניר - נשמית
מנחם פרנק

1986

סניף - גונויל ימי עיון
זוניה פנינה גלמן
וגרסה
יני
מלניץ, מלניץ